Prof.dr. Vasile Pistolea

SĂRBĂTORI ETERNE ȘI DATINI LA ROMÂNI: BABA DOCHIA ȘI ZILELE MOȘILOR

Baba Dochia: Biserica Ortodoxă pomenește la 1 martie pe Cuv.Muceniță Evdochia Samariteanca, supranume dat după obârșie. A fost originară din Heliopolis (Fenicia) și a trăit pe vremea împăratului roman Aurelian (Lucius Dominitius Aurelianus, 270-275 d.Hr.). Numele ei provine din gr.*Evdochia* ,compus format din Ev -„bun"+ *doke* – „încercare", „verificare", dar și „bună pricepere". *Evodchia* (Evdochia) era o femeie foarte frumoasă și bogată, dar de moravuri ușoare și închinătoare la idoli. Averile și le-a strâns de la bărbați dornici de plăceri ocazionale. Destinul face să primească în casă un pustnic creștin, numit Gherman, care o convertește la creștinism. Este botezată de episcopul Teodot, renunță la avere (pe care o împarte săracilor) și își închină viața lui Hristos, devenind monahă. Această schimbare radicală îi atrage multe suferințe prin care trec toți creștinii curajoși. Este azvârlită de mai multe ori în temniță iar, în final, este decapitată în ziua de 1 martie.

Peste biografia și data de pomenire ale acestei mucenițe, tradiția populară a suprapus pe legendara Dochia,

Bătrână din Ținutul Pădurenilor (foto: Nicu Jianu)

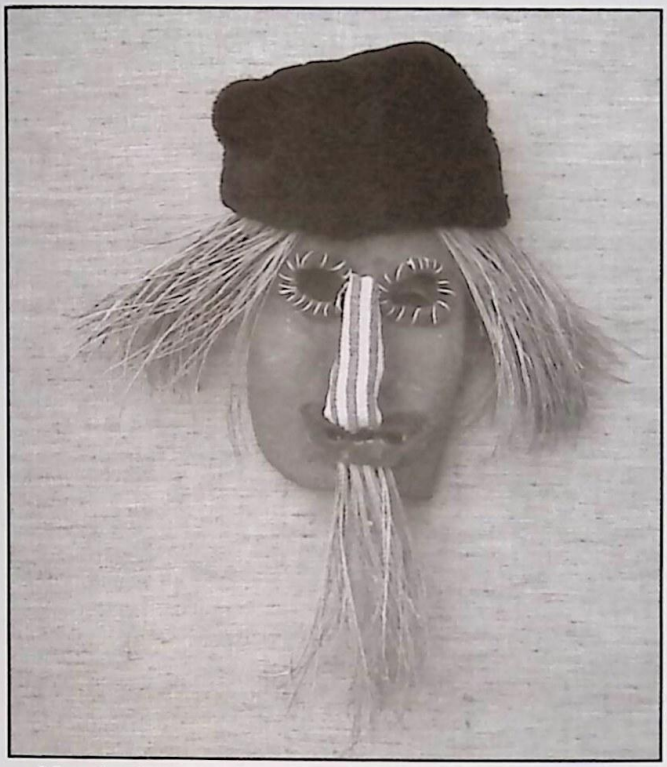
reprezentare mitică cu multiple funcții și motive simbolice, devenită patroana zilei de 1 martie. Viața babei Dochia nu are nimic comun cu martira Evdochia, în afară de nume. I.Ghinoiu îi subliniază rolul și funcțiile în calendarul popular.

Într-o primă și cea mai veche ipostază, Dochia este o *zeitate feminină* care își are obârșia în cultul străvechi, de origine latină, al *Mamei Bătrâne* (Terra Mater), zeița pământului, a fertilității și a vegetației. În acest sens, ea ar fi „mama vitregă" a pământului cu trăsături asemănătoare „ Mamei rele" ce apare într-o legendă bucovineană (vezi I.Ghinoiu, *Zilele Babei Dochia* în vol. *Sărbători,* p.232). În sprijinul ideii de zeitate demonică, A.Olteanu aduce și tradiția în care Baba Dochia este asimilată cu Muma Pădurii, care hălăduiește nevăzută prin munți, mereu speriată și înghețată.

A doua înfățișare este cea de *personaj legendar precreștin* , cu semnificații simbolice, de care se leagă renovarea timpului și reînvierea naturii. În acest rol, ea reprezintă o divinitte sezonieră care moare și renaște anual, simbolizând moartea Anului Vechi la echinocțiul de primăvară (9 martie în calendarul iulian) și renașterea Anului Nou. Între cele două forțe naturale (iarna și vara), ea reprezintă anotimpul vechi (iarna), iar nora sa, anotimpul nou (vara). Lupta între ele se dă în perioada 1-9 sau 1-12 martie.

A treia imagine, de *reprezentare mitică lunară, de echinocțială* și *maternă* reiese din relația cu Moș Crăciun. Determinativele „moș" și „babă" arată că cele două zeități au ajuns în pragul bătrâneții, al morții. Prin intermediul unor rituri și ceremonii, ele pot să renască și să treacă prin toate vârstele (copil, tânăr, matur) pentru a ajunge, după 365 de zile, din nou moș și babă. Metamorfozele sezoniere ale naturii (înfrunzitul și dezfrunzitul copacilor, încolțitul și înfloritul plantelor, coacerea fructelor și a semințelor) similare cu vârstele omului, sunt atribuite unor zeități, a căror viață trece repede, în schimbul avantajelor de a renaște și a relua acest ciclu etern. În calendarul popular, plantele și animalele au patroni paterni (Sântoaderul, Lăzărelul,Sângiorzul, Sântilie, Sâmedru, Sânnicoară, Ajun, Crăciun) și materni (Sânzienele sau Drăgaicile, Maica Precista, Paraschiva, Dochia). În acest sens, Dochia ar trece printr-o metamorfozare succesivă : e Drăgaică la coacerea grâului (24 iunie), Sântămărie la semănatul și încolțitul grâului (8 septembrie), Vinerea Mare la împerecherea oilor (14 octombrie), Stretenie la fătatul urșilor (2 februarie) pentru a ajunge zeitate la vârsta senectuții (Baba Dochia la 1 martie). În sprijinul acestei ipoteze, de reprezentare mitică lunară, stă și scenariul ritual al renovării timpului la echinocțiul de primăvară, care dura 9 zile, cifra respectivă fiind,în viziunea aceluiași exeget, de origine lunară.

Ca personaj legendar, Baba Dochia, apare cu înfățișare hâdă (urâtă și gârbovită) și cu trăsături ngative (rea, ranchiunoasă, sfidătoare, lipsită de smerenie, folosește un limbaj licențios) fiind pedepsită de Dumnezeu, de Iisus Hristos sau de Mărțișor pentru aroganța ei.

„Moşul mitologic" într-o mască rituală confecţionată de prof. Mircea Lac

În primele legende este fată de împărat care, vrând să scape de o căsătorie nedorită, fuge cu oile în munți. Înşelată de vremea schimbătoare a primelor zile din martie îşi aruncă cojoacele şi, ajunsă astefel în vârful muntelui, este cuprinsă de frig. În loc să se roage, plânge şi blesteamă pe Dumnezeu care, drept pedeapsă, o preface în stană de piatră.

Cele mai multe legende vorbesc despre o bătrână ce avea un fiu căsătorit, Dragobete sau Dragomir, şi care se purta urât cu nora, dându-i sarcini greu de îndeplinit. Vrând să urce oile (sau caprele) la munte mai devreme şi pentru a se convinge că a venit vara, îşi trimite nora să-i aducă fragi în ziua de mărțişor. Ajutată de Dumnezeu (de Hristos sau de Mărțişor), tânăra femeie aduce fragi copți soacrei, iar aceasta crede că a venit primăvara. Se îmbracă cu 9 sau 12 cojoace şi, însoțită de oi (sau de capre) şi de fecior pornesc spre munte. Cum au început urcuşul, s-a dezlănțuit o ploaie mocănească care a durat 9 zile şi 9 nopți. Pentru a scăpa de cojoace, care s-au îmbibat cu apă, Dochia le-a dezbrăcat pe rând, câte unul în fiecare zi, până a rămas în cămaşă. În alte variante îşi dezbracă cojoacele din cauza căldurii. Ajunşi în vârful muntelui în ziua a 9-a sau a 12-a (reducere simbolică a anului la 12 luni) s-a pus un ger năprasnic. Fiului, care îngheață primul, i-a crescut un sloi de gheață din gură, încât părea că suflă într-un fluier ciobănesc. Dochia l-a dojenit spunându-i : „ Tu cânți din fluier, dragul mamei, în timp ce eu mor de frig". Apoi a înghețat şi ea împreună cu turma. Trupurile lor, transformate în stană de piatră, au fost identificate de localnici în mai multe masive din Carpați : Bucegi, Ceahlău,Retezat, Rarău, Caraiman, Semenic etc. În acest sens, Dimitrie Cantemir descrie o statuie situată pe unul din piscurile Ceahlăului „ce se ridică foarte mult în înălțime ca un turn, porneşte la vale un pârâu cu apă foarte limpede şi, rostogolindu-se cu mare vuiet printre stânci, se aruncă în râul Tazlău. Drept la mijocul lui se vede o statuie străveche, înaltă de cinci coți, închipuind o babă înconjurată, dacă nu mă înşelde 20 de oi, din sexul căreia curge un izvor nesecat. Este desigur greu de spus dacă natura şi-a arătat în acest monument fntezia ei, sau dcă mâna iscusită a unui artist a plăsmuit-o aşa. Statuia nu e aşezată pe nici o temelie, dar, pe când în rest este una cu stânca, pântecele şi dosul le are libere. Este probabil că ea a folosit cultul vreunor lideri păgâni, ai căror slujitori aveau obiceiul să facă ceva prin mijloace fie naturale, fie magice prin care să poată stârni uimirea gloatei lesne crezătoare sau credința în divinitate." („*Descriptio Moldaviae*", capit.V).

Potrivit altor legende, soacra şi nora îndeplinesc alte activități sau însărcinări simbolice. Baba Dochia ar fi tors, din furca ținută la brâu, firul mărțişorului, iar nora trebuia să spele lâna neagră până va albi sau să împrumute o sită de la moarte.

Alteori, Dochia este prezentată ca o femeie trufaşă şi sfidătoare care îşi bate joc de Martie. Atunci, Martie sau Mărțişor, împrumută câteva zile geroase de la fratele său mai mic, Februarie şi,pentru această lipsă de respect, o îngheață de vie.

După alte surse legendare, Dochia, ar fi fost fiica regelui Decebal. Împăratul cuceritor, Traian, dorea s-o ia de nevastă, dar ea s-a ascuns în Carpați, deghizată în ciobăniță şi, aruncând prea devreme cojoacele, a înghețat împreună cu oile. Ea s-a transformat într-un izvor cu apă rece, iar oile în flori, răsărite în preajma izvorului. Unele motive ale acestor legende (nora care trebuie să culeagă fragi în timp de iarnă, zilele luate ca împrumut etc.) aparțin spațiului sud-est european şi în celui romanic.

I.Evseev precizează că, întregul complex mitologic al Babei Dochia, are trei componente majore :

a) legendele unei bătrâne care a înghețat urcându-se cu oile la munte, în timpul capricios al trecerii de lla iarnă la vară;

b) pietrle din Carpați ce apar sub forma unor „megaliți antropomorfi" (cu înfățişare umană);

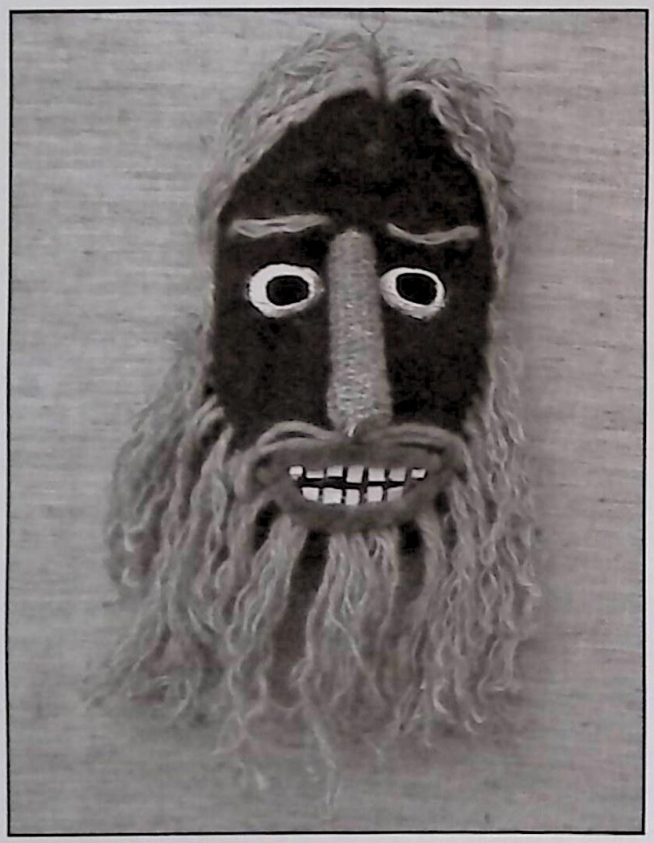
c) credințele populare referitoare la „ Zilele Babelor" de la începutul lunii martie, considerate pragul de trecere dintre iarnă şi primăvară.

Dochia are un alai de 9 sau 12 babe, omologate în perioada 1-9 sau 1-12 martie, după care se fac pronosticuri meteorologice, previziuni referitoare la comportamentul uman şi la norocul din acel an. Ele sunt foarte capricioase şi se dedică adesea membrilor unei colectivități (rude, familie, vecini, prieteni, colegi de serviciu) pentru a prevedea cum le va fi „ursita", adică norocul şi comportamentul în cursul anului. Criteriul de împărțire a zilelor este vârsta participanților, în ordine crescătoare. Pentru fiecare persoană se numeşte o zi în care să fie ursită şi cum va fi timpul în ziua respectivă

(însorit, luminos sau noros, posomorât) aşa va fi sufletul şi şansele persoanei respective tot anul. Flăcăii îşi aleg din februarie o zi a babei şi cum va fi ziua, aşa îi va fi nevasta : urâtă sau frumoasă.

Obiceiurile şi practicile magice de renovare a timpului se concentrează, potrivit opiniei lui I.Ghinoiu, în prima zi a ciclului, 1 martie, numită şi Dochia, Marte, Mărţişor sau Dragobete şi în ultima zi (9 martie), la moartea Dochiei, numită şi Zilele Moşilor Mucenici, 40 de sfinţi (Sfinţişori).

Baba Dochia (sau Marta) este considerată cap de primăvară şi ţine, de regulă, 9 sau 12 zile. Zilele care trec peste numărul 12 se numesc zile împrumutate. Ele poartă diverse denumiri şi sunt dedicate, fie păsărilor de pădure, fie celor migratoare. Ziua întâi este *a sturzului ;* a doua *a mierlei;* a treia *a cocostârcului;* a patra *a ciocârliei;* a cincea *a cucului;* a şasea *a rândunelelor* etc. Ultimele (*omătul, ţurţurii* sau *Ziua mieilor*) prevestesc sosirea primăverii prin naşterea mieilor. Izvoare legendare mai afirmă că Baba Dochia are 12 cojoace : şase rele (*zile friguroase)* şi şase bune (*zile călduroase).* Dacă ninge în aceste zile se spune că baba îşi scutură cojoacele.

Mască ritualică confecţionată de prof. Mircea Lac

Zilele Babelor (numite în Transilvania şi Vântoasele) încep la 1 martie şi se termină la Sfinţi. În ordinea în care vin, tradiţia populară le numeşte Dochia, Lunica (luni), Mărţica (marţi), Mărcurana (miercuri),Joiana (joi), Virita, Sitiţa, Dominica. Alte denimiri sunt: Dochia, Barbura,Sava, Ileana, Cosânzeana,Măriuţa, Solomie, Nie şi Aftinie sau Dochia, Sofia, Sâia, Lina, Rebi, Luia, Frăsina, Cătălina şi Jofica. Dintre toate acestea cea mai urâtă şi cea mai afurisită este Dochia. Ziua ei (1 martie) se ţine pentru a feri câmpurile de pagubă (furtuni, îngheţ, grindină), oamenii de primejdii (foc, înec) şi vitele de lupi. Fetele o ţin pentru a avea noroc în dragoste.

În ziua ei nu se lucrează pentru a domoli mânia babei. Care nu o ţine, se îmbolnăveşte. Este permis doar torsul, căci Dochia, când şi-a dus oile la munte, a mers cu furca în brâu. De aceea se face clacă la tors. Femeile fierbeau dovleac alb şi-l dădeau de pomană pentru sufletul Dochiei crezând că primesc dezlegare la lucru. Alte practici cu funcţie magică din această zi sunt : sfinţirea uneltelor agricole şi a semînţelor ce urmau a fi semănate în câmp, legarea pomilor cu fir roşu pentru a face poame multe, spălarea fetelor cu apa din zăpada primei zile (1 martie) pentru a fi frumoase şi drăgăstoase etc. În dimineaţa zilei de 1 martie se spune că nu e bine să ieşi nemâncat din casă pentru a nu fi spurcat de cuc.

Despre vreme, legenda spune că sunt două babe. Ele umblă totdeauna cu câte un Făt- Frumos alături : Baba Dochia cu Sân- Toader, iar Baba Paraschiva cu Sâ- Medru. Amândoi feţii- frumoşi au câte şapte (9, 12) cai. Lumea e cuprinsă şi ferecată cu două lanţuri : lanţul lui Sân- Petru şi lanţul lui Sânt- Ion. Când vine Sân-Toader cu caii săi, rupe lanţul lui Sân- Petru, îşi face drum şi vine primăvara. După dânsul vine şi Baba Dochia cu zile urâte şi ploioase. Când vine Sâ- Medru cu caii săi, rupe lanţul lui Sânt- Ion şi intră iarna şi după dânsa vine şi Baba Paraschiva (Marian I,239). Dacă la 1 Mărţişor e timp frumos, toată primăvara şi vara vor fi frumoase, iar de nu, primăvara şi vara vor fi urâte şi posomorâte.

Complexul legendar al Babei Dochia, de mare vechime (după G.Coşbuc, *„legenda Dochiei este una din cele mai vechi poveşti ale lumii*"), cu răspândire şi la alte popoare europene (sârbi, bulgari, albanezi, polonezi, lituanieni, greci etc.) a dat naştere unui pseudomit de factură cărturărească. Este vorba de balada lui Gh. Asachi, *Dochia şi Traian.* Poetul imaginează o poveste în care Traian, vrăjit de frumuseţea fecioarei dace, Dochia, încearcă să o seducă, dar aceasta se transformă în stană de piatră, refuzând să-şi amestece sângele cu cel al cuceritorului. Povestea constituie o subtilă pledoarie pentru ideea conservării trăsăturilor specifice ale neamului românesc. Deşi a fost învinsă şi colonizată, Dacia şi-a păstrat, prin pietrificare, spiritul străbun. G. Călinescu valorifică acest pseudonim al etnogenezei în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (Cap. *Specificul naţional*) situându-l printre cele patru mituri care au modelat cultura şi spiritualitatea românească : mitul mioritic, mitul estetic (al Meşterului Manole), mitul zburătorului (exemplificat prin balada *Zburătorul* de I.H. Rădulescu) şi mitul etnogenezei sau al naşterii poporului român, ilustrat de balada *Traian şi Dochia.*

Zilele Moşilor reprezintă, în calendarul popular, un ciclu de 9 zile dedicate moşilor şi strămoşilor care, aşa cum arată I.Ghinoiu, continuă simetric Zilele Babelor, fiind deschise de Mucenici (9 martie) şi închise de Alexe (Alexii) (17 martie). Această perioadă se caracteri-

zează printr-un timp frumos, primăvăratic. Se crede că *moşii* sunt buni iar *babele rele.* Dacă apar şi zile friguroase, cu ninsoare, lapoviţă şi vânt, ele se numesc *Zile împrumutate* şi sunt atribuite fie păsărilor migratoare care anunţă sosirea primăverii (barza, rândunica, ciocârlia), fie mieilor fătaţi primăvara. (Cf.I.Ghinoiu, *Zilele moşilor,* în vol. *Panteonul românesc,*p.216).

Deşi importanţa, semnificaţia şi importanţa sărbătorilor dedicate Moşilor precum şi despre ofrande dăruite în zilele lor de celebrare, consideraţii interesante au făcut mai mulţi cercetători. V.Kernbach precizează (în D.G.M.,p.407) că termenul *moş* este de origine traco-dacică, iar pluralul lui, *Moşi,* indică o sărbătoare populară românească precreştină, numită în partea de sud a ţării *Târgul moşilor.* Ea este consacrată strămoşilor totemici (protectori). În textele vechi, termenul *moş* are sensul de „strămoşul cel mai îndepărtat" (întemeietorul neamului), fiind sinonim cu noţiunea de arhetip familial sau tribal. În evoluţie, acest termen a avut o etapă străveche intermediară în noţiunea de *strămoş* , întărit prin sintagma din *moşi-strămoşi,* ambii termeni fiind sinonimi cu *moş* şi femininul *moaşă* care indicau pe strămoşii arhetipali, unchieşi bonomi care au moşit-o pe Maica Domnului (Fecioara Maria) şi care au misiunea de a transporta soarele în Iad. (V.Kernbach, *Moşi,* în D.G.M.,P.407).

Potrivit opiniei lui I.Evseev, aceste sintagme relevă un *cult al strămoşilor* care „constituie coloana vertebrală a tuturor concepţiilor şi practicilor religioase tradiţionale la poporul român" (*Dicţ...,*p.286). În acest sens, el este comparabil şi cu practicile altor popoare, de la vechii români şi indieni până la polonezi şi ucrainieni. După o statistică a lui Simeon Mangiuca (*Călindariu iulian, gregorian şi poporul român,* Oraviţa- Braşov, 1881), românii au 18 sărbători ale Moşilor pe an. Dintre acestea, patru par a avea, după aprecierea aceluiaşi cercetător, importanţă mai mare prin vechimea şi diversitatea practicilor rituale ce le însoţesc. Ele corespund celor patru anotimpuri : *Moşii de primăvară* (celebraţi la Mucenici, 9 martie), *Moşii de vară* (în sâmbăta Rusaliilor), *Moşii de toamnă* (la Sântămăria Mică – 8 sept., Ziua Crucii – 14 sept. sau Sâmedru -26 oct.) şi *Moşii de iarnă* (sâmbăta înainte de postul Crăciunului). V.Aga (*Simbolica,*p.251-252) şi Ene Braniştе (DECR,p.312-313) îi definesc şi le subliniază semnificaţiile. Termenul *Moş* denumeşte pomenile (colivă, colac, ulcică, lumânare) şi zilele în care se împart acestea pentru sufletele morţilor. Ele reprezintă jertfa de îndurare pentru iertarea sufletelor celor răposaţi, iar Sâmbăta reprezintă maica sfântă a morţilor. *Moşii de toamnă* se ţin în două sâmbete : cea dinainte şi cea după Sâmedru, cu trimitere la natura care se prgăteşte de moarte. *Moşii de primăvară* se prăznuiesc sâmbăta înainte şi după duminica Lăsatului sec de carne,în relaţie cu învierea naturii. Ziua cade la o săptămână după începerea Postului Paştelui şi se prăznuieşte fiindcă drepţii *Vechiului Testament* au murit cu speranţa venirii Mântuitorului (pe care nu L-au văzut), dar şi pentru credincioşii morţi fără spovedanie şi împărtăşanie. Biserica se roagă pentru ca bunul Dumnezeu să-i aşeze în ceata drepţilor. În Postul Mare mai sunt rânduite trei sâmbete pentru pomenirea morţilor (a doua, a treia şi a patra din post). În aceste sâmbete se fac cântări speciale, în rânduiala slujbei, pentru pomenirea generală a morţilor, ca şi în Sâmbăta Moşilor de iarnă (dinaintea Duminicii Judecăţii din urmă), numită *sâmbăta sufletelor,* la fel cumeste denumită şi sâmbăta Moşilor de vară, dinaintea Rusaliilor. *Moşii de vară* se numeşte praznicul ce se dă din sâmbăta Rusaliilor, atât pentru sufletele morţilor, cât şi pentru ale celor vii. Ca pomană se împart cofe (donițe, găletuţe) sau ulcele, colac şi lumânare. Cofele se împodobesc cu flori de trandafir ori de corubaţică (floarea grâului) despre care se crede că înfloreşte chiar în noaptea dinspre sâmbăta moşilor. Ziua se fac rugăciuni pe morminte în credinţa că păcătoşii sunt trimişi din nou la munca Iadului. Se mai crede că în această zi a moşilor se comunică toţi morţii, de aceea creştinii nu mănâncă până nu împart de pomană. Această sâmbătă este un reflex al sărbătorii păgâne *Parentalia,* în cadrul căreia românii pomeneau şi cinsteau părinţii răposaţi (lat. *Parentes-* „părinţi" – Parentalia). Moşii de vară se încheie în sâmbăta după Rusalii, când iarăşi se dă de pomană. *Moşii de iarnă* se ţin în sâmbăta care precede Lăsatul secului de brânză sau de carne. Împreună cu Moşii de Sâmedru, ei formează Moşii cei Mari de peste an. La acest praznic se împart alimente (piftii, produse lactate, plăcinte) şi vase cu apă sau cu mâncare gătită.

Faptul că aceste sărbători se celebrază la „cumpăna" anotimpurilor, marcată de solstiţii şi echinocţii, denotă că strămoşii mitici patronează ciclurile naturii şi (controlează) activităţile sezoniere ale anului. De asemenea, *Zilele Moşilor* fiind asociate deseori cu obiceiuri şi credinţe legate de diferite animale şi păsări (urs, lup, barză,cuc, rândunică etc.) sau de plante sacralizate (salcia la *Moşii de Florii,* pelinul la *Moşii de Rusalii,* teiul la *Moşii de Sângiorz*) dovedesc şi, deopotrivă, constituie rămăşiţele unui totemism ancestral în care strămoşii luau înfăţişarea unor fiinţe din aceste regnuri ale naturii.

Între practicile magice specifice, dedicate sărbătorii Moşilor, o importanţă deosebită o au cele de apărare împotriva duhurilor malefice, care vin odată cu spiritele strămoşilor ori aparţin tagmei lor (Ielele, Joimăriţa, Marţolea, Muma Pădurii etc.), sau diferite forme de *divinaţie* (darul unor persoane de a desluşi viitorul), referitoare la previziunile meteorologice şi la recoltele sezoniere (Cf. I.Evseev, *Moşii,* în *Dicţionar...,*p.286-287).

În Zilele Moşilor se dau pomeni şi obiecte în cinstea morţilor. Pomenile care se dau în funcţie de anotimp (colivă, covrigi, carne de porc, cârnaţi, prăjituri, lapte şi brânză, fasole, miere, fructe uscate, băutură -ţuică, vin, bere) şi chiar haine, găini sau animale. Pomenile sunt însoţite de vesela corespunzătoare şi de nelipsita lumânare. Ele sunt oferite oamenilor săraci şi vecinilor pentru sufletele morţilor, care, în credinţa populară, se întorc acasă de mai multe ori pe an. (Cf. I.Taloş, *Moşii,* în *Gândirea...,*p.100-101).

Celebrarea morţilor ţine însă în bună măsură de calendarul creştin.

(Fotografii: Mircea Lac şi Nicu Jianu).